

ANALYS NR 01/2020

FRIVILLIGARBETE I NORDEN – SAMMANHÅLLNING I EN NY TID

Frivilligarbete är betydelsefullt i sig självt, men det bidrar också till sammanhållning och andra viktiga resurser för samhället. I Norden har frivilligarbete dessutom varit ett centralt inslag i det demokratiska samtalet och viktigt för att skapa politisk inkludering. Rapporten pekar på den stabilitet som frivilligarbetet i Norden uppvisar. Men under ytan försiggår strukturella förändringar som antyder att frivilligarbetet och organisationslivet håller på att finna en annan roll än tidigare.

Innehåll

04	Förord
05	Sammanfattning
08	Inledning
09	Om frivilligarbetet och dess roll
11	Historik
12	Status för det frivilliga arbetet i Norden
15	Tidsförbrukning
16	Frivilligt arbete fördelat på områden
18	Vilka är de frivilliga?
21	Det frivilliga arbetets ekonomiska värde
22	Strukturella förändringar
24	Slutsatser
27	Referenser
29	Om den här publikationen

”

En betydande andel av den nordiska befolkningen ägnar tid åt frivilligarbete. Det skapar ett betydande ekonomiskt mervärde samt bidrar till social tillit och sammanhållning.

Förord

De nordiska länderna är välfungerande samhällen som står rustade att möta politiska förändringar. Historien har också visat, gång efter annan, att vi i Norden varit bra på att genomföra stora reformer.

Vi vet ännu inte vilka de långsiktiga konsekvenserna av coronapandemin blir för Norden och det nordiska samarbetet, men på längre sikt förblir klimatet vår största utmaning. Agenda 2030 och Parisavtalet visar vägen, men vi måste arbeta ännu mer ambitiöst och ännu snabbare. Utifrån de reformer som klimatfrågan kommer att kräva, liksom behovet av en grön omställning i stort, inser man att de nordiska samhällena behöver förbereda sig för betydande förändringar. I Nordiska ministerrådet står vi nu inför en ny vision för det nordiska samarbetet där vi kommer att bidra till att omforma framtiden till något ännu bättre.

Den gröna omställningen kräver en stark delaktighet av civilsamhället och de enskilda nordborna. Att människor engagerar sig i samhället är också ett mål i sig själv. Det ger en plats att mötas på med andra, att diskutera och att aktivera sig om något gemensamt. Frivilligarbete fyller många människors liv med mening. Det skapar också sammanhållning och andra viktiga resurser för samhället. I Norden har det också varit en viktig kanal för demokratisk diskussion. Kort sagt är frivilligarbetet ett viktigt fundament i ett gott samhälle.

Norden har varit ett av de mest organiserade områdena i världen, och är följaktligen en region där frivilligarbetet haft stor omfattning. Denna rapport undersöker frivilligarbetet i Norden. Ytterst handlar det om att se om dess roll i de nordiska samhällena håller på att förändras och vad det i så fall medför. I korta ordalag pekar rapporten på att det finns en stabilitet i frivilligarbetet i Norden. Samtidigt pågår det förändringar under ytan som pekar mot att frivilligarbetet, och organisationslandskapet i stort, tar sig nya former. Detta skapar möjligheter men ställer också samhällena inför vissa viktiga utmaningar.

Nordiska ministerrådet kommer att säkerställa en förstärkt involvering av civilsamhället i arbetet med den nya visionen. Målsättningen är att vara en öppen, transparent och relevant organisation gentemot det civila samhället. Ett tätt och starkt partnerskap med civilsamhällsorganisationer är en styrka som kan berika det nordiska arbetet.

Rapporten är författad av Ulf Andreasson och Truls Stende vid analys- och statistikheten på Nordiska ministerrådets sekretariat. Författarna har fått bistånd i arbetet av Andrea Skjold Frøshaug. Rapporten ingår i analys- och statistikenhets rapportserie som ska belysa aktuella ämnen som är centrala i ett nordiskt perspektiv.

Köpenhamn, maj 2020

Paula Lehtomäki
Generalsekreterare, Nordiska ministerrådet

Bydelsmødre i Köpenhamn är ett initiativ som primärt består av kvinnor som gör en frivillig insats i sin stadsdel för att stötta andra kvinnor, som ofta är isolerade och som det etablerade systemet kan ha svårigheter att nå.

Foto: Scanpix.dk

Sammanfattning

Statusen för frivilligarbetet i Norden kan sammanfattas i några huvudpunkter:

- De nordiska länderna ligger i topp i Europa när man mäter andelen av befolkningen som arbetar frivilligt. Andelen är relativt stabil och har till och med ökat något i flera nordiska länder sedan 1990-talet. Insatserna har också betydande ekonomiskt värde, motsvarande omkring tre procent av BNP.
- Det kan också sägas finnas en nordisk modell för frivilligarbete som skiljer sig från andra länder. Den har, till skillnad från många andra länder, normalt inte vilat på altruistisk grund, i form av hjälp och stöd för behövande grupper. Snarare har det i Norden handlat om en fritidsaktivitet. Frivilligarbetet har i Norden också haft en nära relation till den politiska sfären.
- Tidigare var de flesta av dem som arbetade frivilligt medelålders och män. Under de senaste åren verkar skillnaderna gå mot en utjämning avseende kön, ålder och utbildningsbakgrund. Stora delar av samhället i Norden bidrar till det frivilliga arbetet.
- Förhållandet mellan frivilligarbete och organisationsliv visar tendenser på att bli svagare. Det vill säga att man i mindre utsträckning är medlem i den organisation som man utför frivilligarbetet för. Undersökningar visar också att när färre är medlemmar i föreningar lägger de mindre tid på frivilligarbete. Det finns också tecken på att tiden för frivilligt arbete som den enskilde medborgaren utför har minskat under de senaste åren.
- Frivillighetens organisationslandskap förändras också. Förändringen sker i två riktningar. Dels professionaliseras allt fler organisationer genom att etablera sekretariat som ansvarar för en stor del av aktiviteterna, till skillnad från den lokala förankring som varit ett historiskt kännetecken. Dels kan man se en tillväxt av lokala gräsrotsinitiativ, inte minst inom områden som

klimat, miljö och aktiviteter i utsatta områden, där det bara i begränsad utsträckning kan sägas vara fråga om en formell organisering.

Den övergripande bilden är således att frivilligarbetet står starkt i Norden. Många människor arbetar frivilligt någon gång under året. Samtidigt verkar tyngdpunkten vara på väg att flyttas. De traditionella bredare, ofta lokalt uppbyggda, organisationerna omvandlas till att bli professionellt drivna och i hög grad centraliserade. Vid sidan av dessa har det bildats mindre formella organisationer som kännetecknas av "smalare" engagemang – vilka lockar till sig en ökande andel av frivilligarbetet. Frivilligt arbete är också svagare tillknutet medlemskap i organisationer än det varit tidigare, utan har istället blivit mer spontant.

Sammantaget slås man, å ena sidan, av den stabilitet som frivilligarbetet i Norden uppvisar. Å andra sidan kan man se att det under den stabila ytan försiggår strukturella förändringar. Dessa pekar på att frivilligarbetet och organisationslivet i Norden håller på att finna en annan roll än tidigare.

Denna typ av förändringar är naturliga i ett dynamiskt samhälle och ska ses i ett positivt ljus. Samtidigt skapar det ofrånkomligen en del utmaningar. En gäller den tillitsskapande funktion mellan samhällsmedborgare som organisationerna haft. Genom det frivilliga organisationslivet uppstod ett slags sammanhållande kitt i samhället i form av starka sociala normer om tillit och respekt som stöttar och underlättar samarbete. Den nya typen av frivilligorganisationer, liksom den utveckling som även kan ses inom de mer traditionella i form av att verksamheten centraliseras och professionaliseras, riskerar att minska civilsamhällets roll för sammanhållningen i samhället. På längre sikt riskerar detta att försvaga den sociala tilliten i Norden.

En annan utmaning är att de traditionella frivilligorganisationerna har fungerat som länkar mellan "den lilla medborgaren" som är aktiv inom lokalföreningen och beslutsfattare som många gånger befinner sig på den allra högsta nationella politiska nivån. Man kan se det som en nordisk demokratimodell som möjliggjort att den enskilde medborgaren kunnat göra sin röst hörd. Samtidigt har man från politiskt håll, genom de traditionella organisationerna, kunnat säkerställa att den politiska utvecklingen är förankrad i breda delar av befolkningen.

I ett större perspektiv har modellen bidragit till att hantera vad som kan beskrivas som demokratins centrala problem: att bevara gemenskapen trots konflikterna samt att hitta en jämvikt mellan samarbete och kamp. Detta riskerar att försvagas med den utveckling av civilsamhället som beskrivs i denna rapport.

En möjlighet för att förstärka samhällsintegrationen är att finna nya former för möten mellan medborgare samt mellan medborgare och beslutsfattare. Sociala medier erbjuder här en möjlighet till interaktion på sätt som inte fanns tidigare. Dessutom kan man, som en hel del politiker i Norden redan gör, finna innovativa former för återkommande samtal med medborgare. Det är dock svårt att se hur sådana – förvisso lovvärda – initiativ fullt ut kan ersätta den demokratimodell som byggts upp i Norden.

Ytterligare vägar fram är att försöka undvika att skapa trösklar för nya organisationer, exempelvis i bidragssystem eller när det gäller att kunna

erbjuda andra former av relevant stöd. Man kan också se över regelverk för organisationer så att de förenklas så långt som möjligt. Det går också att tänka sig att kommuner underlättar för civilsamhällets organisationer genom att ha en kontaktpunkt in i hela den kommunala organisationen.

Det enskilt viktigaste är dock att medvetandegöra beslutsfattare om den pågående utvecklingen. Tilliten, det nordiska "guldet", har varit en förutsättning för hur de nordiska länderna framgångsrikt kunnat driva förändringsarbete och reformer. Om processerna för politisk förankring försvagas finns det risk att politiken får svårare att på djupet förstå folkviljan, med medföljande risk för att nya stora samhällsreformer uppfattas som elitprojekt.

Ytterst handlar det om att finna former för att fånga det positiva engagemang som finns i de nordiska samhällena och kanalisera detta till en konstruktiv samhällsnytta.

Detta gäller inte minst inom klimatfrågan, där också det nordiska samarbetet, genom Vision 2030, kommer att vara en viktig del av de nordiska samhällenas gröna omställning. Nordiska ministerrådet kommer att säkerställa en förstärkt involvering av civilsamhället i arbete med Vision 2030. Målsättningen är att Nordiska ministerrådet ska vara en öppen, transparent och relevant organisation gentemot det civila samhället. Ett tätt samråd och starkt partnerskap med civilsamhällsorganisationer är en styrka som kan berika Nordiska ministerrådets arbete och samtidigt skapa större engagemang kring det nordiska samarbetet bland civilsamhället i Norden.

Civilsamhället är en arena som är särskilt betydelsefull för barn och unga. Därför är det extra viktigt att Nordiska ministerrådet fortsatt stödjer barn och ungas olika former av organisering och delaktighet i Norden. Det finns nu framskridna planer på att genom en ökad budget säkerställa att vi når fler barn och unga.

En landsomfattande frivillig renhållningsaktion anordnad av Danmarks Naturfredningsforening, omfattade 125 000 danska barn.

Foto: Scanpix.dk

Inledning

År 2017 publicerade Nordiska ministerrådets sekretariat en uppmärksamrad rapport om social tillit i Norden – alltså den tillit som vi har till andra människor och som är exceptionellt hög i Norden. Rapporten hade titeln "Tillit – det nordiska guldets"¹, vilket avsåg att spegla att social tillit är en central resurs och en förutsättning för vår nordiska samhällsmodell. Utan tilliten skulle samhällena inte fungera, ungefär som en motor inte skulle fungera utan smörjmedel.

Även om tillit är en viktig resurs, ett guld om man så vill, kan den inte tas för given på samma sätt som en naturresurs, utan den skapas – eller bryts ner – kontinuerligt i samhället. I rapporten pekas på huvudsakligen två mekanismer för att skapa social tillit i ett samhälle. Den ena är att befolkningen har förtroende för att myndigheter och andra centrala samhällsinstitutioner agerar rättvist, effektivt, transparent och inte kan misstänkas för korruption. Därigenom uppfattas den samhälleliga spelplanen vara lika för alla medborgare.

Den andra mekanismen går genom medborgerligt engagemang, alltså medlemskap i de olika föreningar och organisationer som utgör det organiserade civilsamhället. (Även mer informella former av engagemang brukar räknas dit.) Genom det frivilliga organisationslivet uppstår ett sammanhållande kitt i samhället i form av starka sociala normer om tillit och respekt som stöttar och underlättar samarbete.

Det är detta medborgerliga engagemang som är fokus för föreliggande rapport, där vi framför allt ser på statusen för frivilligarbetet i Norden: Har det ökat eller minskat? Vem utför det? Är det möjligen så att frivilligarbetet ändrat form? Rapporten syftar till att lyfta fram några av de utmaningar utifrån den utveckling vi kan se – inte minst utifrån den roll frivilligarbetet historiskt har fyllt i de nordiska samhällena.

Social tillit är en central resurs och en förutsättning för vår nordiska samhällsmodell. Den kan inte tas för given, utan den skapas – eller bryts ner – kontinuerligt i samhället. En mekanism går genom medborgerligt engagemang, alltså medlemskap i de olika föreningar och organisationer som utgör det organiserade civilsamhället.

1 Andreasson, U., "Tillit – det nordiska guldets", i *NMR Analys 2017:1* (2017).

Slush i Finland är en studentdriven, icke-vinstdrivande rörelse som arbetar för att påverka attityder till entreprenörskap och för att hjälpa nästa generation av entreprenörer.

Foto: Riikka Vaahtera

Om frivilligarbetet och dess roll

I boken *Den ensamme bowlaren: Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse* beskriver Robert Putnam ett närmast sönderfallande samhälle, där allt färre människor engagerar sig i frivilliga organisationer.² Även valdeltagande och andra politiska aktiviteter har minskat över tid. Människor deltar också allt mindre i religiösa aktiviteter. Boken skildrar sammantaget ett avtagande av olika former av det slags umgänge som befolkningen i USA tidigare byggde en stor del av sitt sociala liv kring. Utvecklingen beskrivs av Putnam i termer av minskat socialt kapital.

Å andra sidan kan höga nivåer av socialt kapital kopplas till positiva samhällsliga effekter som sammanhållning och social kontroll (vilket i sin tur kan ha positiva effekter för att exempelvis hålla nere kriminalitet). Lika viktigt är att socialt kapital också ska ses som en resurs på individnivå i form av tillit, förtroende och produktiva sociala nätverk, vilka utgör en betydande resurs vad gäller förmågan att till exempel finna arbete, möjlighet till social rörlighet och upplevelse av frihet.³

Inom statsvetenskap och demokratiforskning används socialt kapital ofta för att förstå hur "egoistiska" samhällsmedborgare kan förmås agera kollektivt. Det går i forskningslitteraturen att inläsa en ambition att säkerställa en god demokrati. Vad den tämligen samstämmigt pekar på är ett slags skyldighet för medborgare att engagera sig aktivt i det samhälle de lever i. Denna medborgerliga dygd, som är mest kraftfull om den är förankrad i tanken att "jag gör något för dig nu och förväntar mig att få det tillbaka på längre sikt", bygger på att individer är beredda till frivilligt arbete.

Höga nivåer av socialt kapital kopplas till positiva samhällsliga effekter. Det är också en viktig resurs på individnivå.

2 Putnam, R., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (2000).

3 Lundåsen, S.W. & Trägårdh, L., *Civilsamhälle, social sammanhållning och tillit: Rapport till Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm* (2015).

I dess mest grundläggande form syftar frivilligt arbete på alla former av aktiviteter som utförs fritt, utan monetär kompensation (eller möjligen symbolisk sådan) och utan rädsla för repressalier om man träder ut ur organisationen.⁴

Det finns också en särskild nordisk form för frivilligarbetet. Den har, till skillnad från många andra länder, normalt inte vilat på altruistisk grund, alltså i form av hjälp och stöd för behövande grupper. Snarare har det i Norden handlat om en fritidsaktivitet. Faktum är att, vilket kommer att framgå längre fram, en stor del av frivilligarbetet finns inom områden som sport, kultur, hobby och annan rekreation.

Frivilligarbetet har i Norden också haft en nära förbindelse till den politiska sfären. Det har funnits en stark relation mellan att vara aktiv i en frivilligorganisation och att bli folkvald. Men inte minst har det fungerat som ett kommunicerande kärn från medborgare ända nere på gräsrotsnivå upp till beslutsfattare på den högsta nationella nivån. Åt andra hållet har politiker haft en närmast direktkanal till de enskilda medborgarna, vilket bland annat möjliggjort genomförande av större samhällsreformer. Inom forskningslitteraturen har denna form för samhällsorganisering kallats för en "vertikal integration".

Detta är särskilt tydligt vad gäller patient- och handikapporganisationer. Men det gäller i allra högsta grad även andra organisationer. Till och med mindre uppenbara frivilligorganisationer som idrotts- och scoutföreningar har i någon mån haft den rollen. Att detta fått en sådan stor betydelse i de nordiska länderna kan delvis förklaras av att det möjliggjorts av en betydande grad av öppenhet inom det politiska systemet för påtryckningar från civilsamhällesaktörer.

Det finns även nationella skillnader. Exempelvis har frivilligarbete inom välfärdssektorn skiftande omfattning och karaktär mellan de nordiska länderna. Skillnaderna till trots är det i grund och botten samma modell för frivilligarbete som existerar runt om i Norden – som dessutom skiljer sig från hur det ser ut i andra länder.⁵

Det finns en särskild nordisk form för frivilligarbete som till skillnad från många andra länder, normalt inte vilat på altruistisk grund, utan snarare handlat om en fritidsaktivitet. Frivilligarbetet har i Norden också haft en nära relation till den politiska sfären.

4 Henriksen, L.S. m.fl. (red.), *Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (2019). Boken har varit en återkommande referenspunkt i arbetet med denna rapport, särskilt i de inledande avsnitten. (Tyvärr inkluderar den inte övriga delar av Norden.) Att frivilligarbetet sker i organisationer är viktigt då det mesta av det frivilliga arbetet i Norden sker just i frivilligorganisationer.

5 Se de två första kapitlen i Henriksen, L.S. m.fl. (2019).

Bilden visar frivilligarbete i en secondhandbutik för välgörande ändamål.

Foto: Scanpix.dk

Historik

Det frivilliga arbetet i Norden faller historiskt tillbaka på en tradition från de folk-rörelser som haft en stor betydelse för våra nordiska samhällen. De har funnits i alla länderna men har i viss utsträckning utvecklats olika. På många platser breddade en folklig religiös väckelse ut sig under 1800-talet. Den ledde vidare till fortsatt socialt och politiskt engagemang; arbetarrörelsen, bonderörelsen, nykterhetsrörelsen och väckelserörelserna m.fl. stärkte självtilliten hos de arbetande samhällsklasserna under den tidiga fasen av industrialiseringen. Rörelserna kom under 1900-talet i allt högre grad att formaliseras i organisationer, ofta på lokal nivå, distrikts-/regionnivå och nationell nivå. Dessa organisationer utgjorde på många sätt kärnan i den nordiska demokratiseringsprocessen, liksom i nationsbyggandet i Norden.

Med en stark tillväxt av välfärdsstaten, särskilt under perioden efter andra världskriget, utvecklade många frivilligorganisationer sina roller som intresseorganisationer. Detta har ytterligare förstärkts av att staten understöttat möjligheterna för befolkningen att vara aktiv i föreningar.⁶

I ett historiskt perspektiv kan man se att de nordiska samhällena under perioden efter andra världskriget upplevde närmast ett slags symbios mellan decentraliserade politiska strukturer samt en lokal mobilisering genom frivilligorganisationer som skaffade sig reellt politiskt inflytande.

De nordiska samhällena har karaktäriserats som "förhandlingssamhällen" mellan olika intressen, vilka i många andra delar av världen räknas som i det närmaste omöjliga att sammanföra. Inte minst har arbetsmarknadsområdet under de senaste mer än 100 åren gått från konfliktintensivt, och till och med stundom våldsamt, till drivet av förhandlingar. Många nordbor har under 1900-talet arbetat frivilligt på ömse sidor av partsstrukturen i arbetslivet: inom fackföreningarna och arbetsgivarorganisationerna. Det innebär att frivilligarbetet inte bara funnits nära staten. Det har också letat sig fram till kärnan av den nordiska formen av marknadsekonomi.

Frivilligarbetet faller historiskt tillbaka på en tradition från de nordiska folk-rörelserna, vilka på många sätt utgjorde kärnan i demokratiseringsprocessen, liksom i nationsbyggandet i Norden.

Efter andra världskriget fick frivilligorganisationer reellt politiskt inflytande, inte minst på lokal nivå.

6 Ibid., s. 10–11.

Push samlar unga i Sverige som vill se en hållbar värld. Nätverket bygger helt på ideellt engagemang och på att medlemmarna engagerar sig i det de brinner för, och brinner för det de engagerar sig i.

Foto: Push Sverige

Status för det frivilliga arbetet i Norden

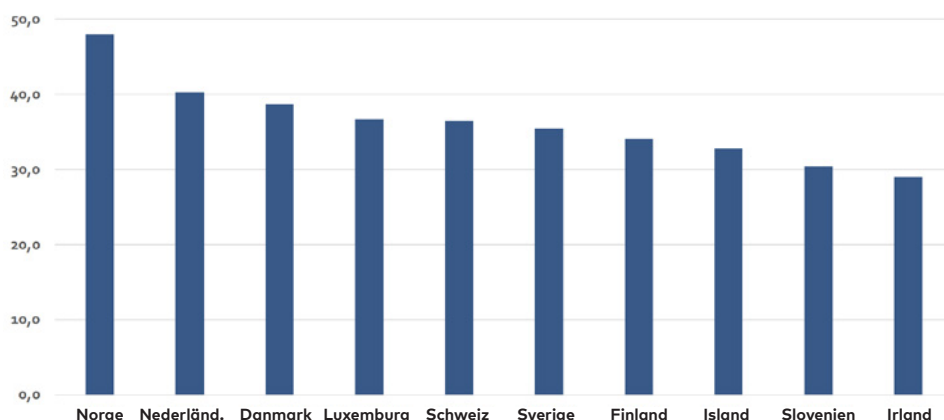
Att mäta hur många som arbetar frivilligt, vem som gör det och vad de arbetar med är inte helt enkelt. Den vanligaste metoden är att fråga en representativ andel av befolkningen om deras frivilliga engagemang. Ofta kommer olika undersökningar fram till varierande resultat för samma länder. Vidare är inte underlaget alltid helt entydigt, och olika undersökningar kan peka i olika riktningar. Det kan förklaras av att resultatet av denna typ av undersökning varierar beroende på vilka frågor som ställs och kontexten de ställs i. Frivilligarbete tar också olika former i olika länder.⁷ Trots att det finns en del variation, så uppvisar de mest ansedda undersökningarna samma mönster: De nordiska länderna har den största andelen frivilliga i Europa.

Det visar bland annat Eurostats undersökning från 2015, genomförd på ett representativt urval av befolkningen i 33 europeiska länder. Eurostat frågade bland annat om deltagande i organiserat obelönat arbete någon gång under det senaste året.⁸ De fem nordiska länderna var bland de åtta länderna med högst andel frivilliga. Norge hade den klart högsta andelen (48 procent) medan andelen låg på mellan 32 och 38 procent i de andra nordiska länderna.

Det är svårt att mäta frivilligarbetets verkliga omfattning, men studier visar i princip entydigt att Norden har den största andelen frivilliga i Europa.

7 Fridberg, T. & Folkestad, B., "Methods Appendix: National Population Surveys on Civic Engagement in Denmark, Norway and Sweden", s. 213, i *Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (2019); Andersen, R.F. & Dinesen, P.T. (2017), s. 161–173.

8 En del undersökningar, som Eurostats undersökning, genomförs inte årligen och är därför något gamla. Samtidigt sker inte förändringar så snabbt att de blir irrelevanta. Eurostat, *Formal Voluntary Activities, EU Income and Living Conditions (SILC)* (2015).

Figur 1.
De tio länderna i Europa med högst andel av befolkningen som har utfört obel nat arbete någon gång under det senaste året.

Källa: Eurostat, *Formal Voluntary Activities, EU Income and Living Conditions (SILC) (2015)*.

Undersökningen tecknar ett ofta förekommande mönster där nord- och väst-europeiska länder, inklusive Norden, har en hög andel frivilliga, medan den  r lägre i Syd- och Östeuropa.

En annan europeisk enkätundersökning, European Social Survey (ESS), styrker det övergripande intrycket. Undersökningen, där 24 europeiska länder deltog, visade också att den största andelen frivilliga gick att finna i de nordiska länderna (och Nederländerna). I Finland var andelen 38,1 procent, på Island 37,6 procent, i Sverige 36 procent och i Norge 32,5 procent. (Danmark var inte med.)

Dessa två europeiska undersökningar  r begränsade till att det endast ställdes en fråga om organiserat frivilligt arbete. I Danmark, Norge och Sverige har det sedan 1990-talet genomförts nationella frivillighetsunders kningar som g r mer på djupet.⁹ Dessa visar att det var en större andel frivilliga i Norge (61 procent) och Sverige (53 procent)  n i Danmark (35 procent) 2012–2014.^{10 11} De något lägre siffrorna för Danmark kan hänföras till att frågan som ställdes kunde uppfattas som att den handlar om regelbundet frivilligarbete, talen kan därför i verkligheten vara högre.¹² Nyare tal från Norge, Danmark och Sverige tyder på att andelen fortsatt ligger på ungefär samma nivå.¹³

9 Forskare har gjort undersökningarna från 2012 (Danmark), 2014 (Norge) och 2013. (Sverige) jämförbara, och vi hänvisar därför ofta till dessa undersökningar. Eftersom de börjar bli några år gamla, nämner vi också nyare nationella undersökningar, som ibland har en något annorlunda definition av frivilligarbete, för att beskriva utvecklingen de senaste åren. F r Finland och Island har vi inte hittat lika mycket forskning om frivilligarbete. Det vi har hittat  r inte direkt jämförbart med de danska, norska, och svenska nationella undersökningarna. Vi har heller inte funnit forskning om detta från Gr nland eller Färöarna

10 Qvist, H.-P.Y., Folkestad, B., Fridberg, T. & Lundåsen, S.W., "Trends in Volunteering in Scandinavia", i *Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (2019).

11 Att andelen frivilliga i Danmark, Norge och Sverige  r större i de nationella undersökningarna  n i de europeiska kan skyllas på att det ställs fler frågor om frivilligarbete i de först-nämnda. Ju fler frågor som ställs, desto mer sannolikt är det att man fångar upp de frivilliga. Därför ger de nationella undersökningarna säkerligen en mer realistisk bild än de europeiska. Folkestad B., Fladm e A., Sivesind K.H. & Eimhjellen I., "Endringer i frivillig innsats – Norge i et skandinavisk perspektiv" (2017), s. 17.

12 Fridberg, T. & Folkestad, B. (2019), s. 213; se även Boje, T. (2017).

13 Fladm e, A., Sivesind, K.H. & Arnesen, D., "Oppdaterte tall om frivillig innsats i Norge 1998–2017" (2018), s. 11; Ersta Sköndal Bräcke högskolas befolkningsundersökning 2019 (kommande); Ramb ll, "Frivillighetsunders kelsen 2017"; Center for Frivilligt Socialt Arbejde, "Tal om frivillighed i Danmark – Frivilligrapport 2016–2018" (2018), s. 24.

En undersökning genomförd av Statistikcentralen i Finland 2017 visade att 28 procent hade arbetat frivilligt där under de senaste 12 månaderna.¹⁴ En studie utförd av Ålands statistik- och utredningsbyrå i 2018 visade att lite över 40 procent hade utfört frivilligt arbete.¹⁵

Analyser tyder också på att det inte alltid är samma personer i befolkningen som utför det frivilliga arbetet, utan att det snarare är ett stort utbyte av frivilliga, något som betyder att det är många som utför frivilligt arbete någon gång i livet.¹⁶

Undersökningarna visar sammantaget att andelen som någon gång under året arbetar frivilligt är stabil och har t.o.m. ökat – inte minst i Danmark – sedan 1990-talet. Det motsäger några ofta förekommande antaganden, nämligen att utbyggnaden av välfärdsstaten, och en generell individualisering i samhället, skulle leda till mindre frivilligarbete.¹⁷ Frivilligarbetet i Norden har inte bara ökat, det är dessutom i topp i Europa.

Frivilligarbetet i Norden förefaller ha ökat sedan 1990-talet och ligger i topp i Europa.

14 [Statistikcentralen Finland, "Miehet ja naiset tekivät yhtä paljon vapaaehtoistyötä" \(2018\).](#)

15 Ålands statistik- och utredningsbyrå (ÅSUB), "Tillitsstudie för Åland 2018" (2018), s. 43.

16 Qvist, H-P.Y., Folkestad, B., Fridberg, T. & Lundåsen, S.W. (2019), s. 77; se även Boje, T. (2017), s. 302. Som Boje också påpekar så är det en tredjedel av befolkningen i Danmark som aldrig varit frivilliga.

17 Qvist, H-P.Y., Folkestad, B., Fridberg, T. & Lundåsen, S.W. (2019), s. 77.

Reykjavik Pride har med stor del frivilliga krafter varit ett årligt event i Reykjavik ända sedan 1999, men dess historia går tillbaka till 1993.

Foto: Square Lab, Unsplash

Tidsförbrukning

Hittills har vi sett på hur många som har arbetat frivilligt minst en gång under det senaste året (vid frågetillfället). Det ger ett intryck av hur många frivilliga som finns i Norden jämfört med andra länder, men det ger inget svar på hur mycket frivilligarbete som faktiskt utförs. För det behöver man titta närmare på hur många timmar de frivilliga bidrar med.

Frivillighetsundersökningarna i Danmark, Norge och Sverige visar att skillnaderna mellan länderna var betydande i början av 1990-talet, då de frivilliga i Danmark i genomsnitt lade ner lite under 16 timmar i månaden på frivilligt arbete. I Sverige var det lite under 12 timmar och i Norge någonstans däremellan. I början av 2010-talet låg motsvarande siffror på runt 14 timmar i månaden i alla tre länder. Skillnaderna hade alltså jämnats ut.¹⁸ Nyare undersökningar från Norge (2017) och från Danmark (2017) tyder på att antalet timmar har minskat något under de senaste åren.¹⁹

Baserat på frivillighetsundersökningarna kan de frivilliga delas in i korttids- samt kärnfrivilliga. De kärnfrivilliga är de som bidrar med mer än 10 timmar per månad, medan de korttidsfrivilliga bidrar med mindre än det. I Danmark var andelen kärnfrivilliga av hela befolkningen 11 procent, i Norge var andelen 19 procent, medan den i Sverige var 24 procent (2012–2014). I Sverige bidrog alltså en fjärdedel av befolkningen med mer än 10 timmar per månad.²⁰ En illustration på hur viktiga dessa eldsjälar är, kan ses utifrån Norge: där står strax under 20 procent av de frivilliga för runt 70 procent av det sammanlagda frivilliga arbetet.²¹

De frivilliga kan delas in i korttids- och kärnfrivilliga. Den senare gruppen står för en stor del av den sammanlagda tiden för frivilligarbete.

18 Ibid., s. 78.

19 Fladmoe, A., Sivesind K.H. & Arnesen D., (2018), s. 19; Rambøll (2017), s. 14.

20 Folkestad, B., Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Eimhjellen, I. (2017), s. 50.

21 [Stortingsmelding 10 \(2018–2019\), "Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig. Den statlege frivilligheitspolitikken", s. 24.](#)

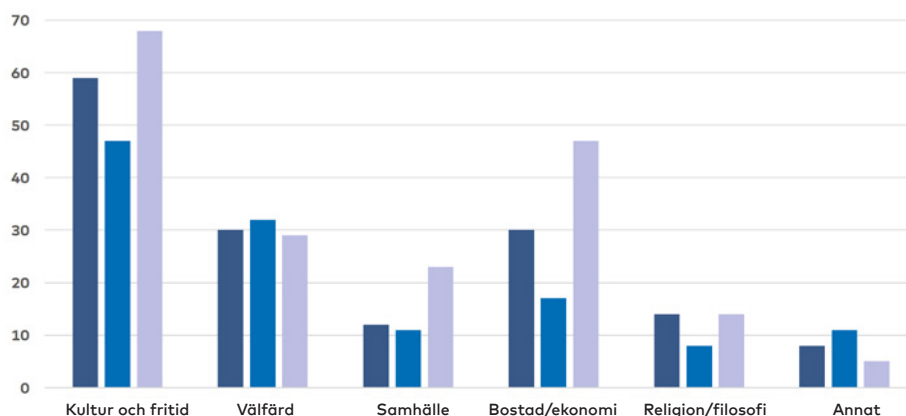
←

Det finns en mängd olika festivaler runt om i Norden. Fastlagsjippo på Observatorieberget i Helsingfors anordnas av studenter och är en av de största studentsammankomsterna under året. Programmet består av pulkåknings-tävlingar, musik, grillning och fester.

Foto: Ethan Hu, Unsplash

Frivilligt arbete fördelat på områden

Frivilligt arbete omfattar ett stort och mångfaldigt fält. Många typer av organisationer driver olika slags aktiviteter, allt från stora hjälporganisationer som Röda korset till lokala idrottslag, körmusik och amatörteater. Därför är det nödvändigt att skilja mellan vilka typer av organisationer det arbetas för, för att få en mer nyanserad bild. Figur 2 visar det frivilliga arbetet fördelat på områden, baserat på undersökningar från Danmark, Norge och Sverige (Finland och Island är inte inkluderade i figuren eftersom vi inte har helt jämförbar information därifrån).

Figurnot:

Eftersom informanterna kunde uppge flera typer av organisationer, blir inte summan för varje land 100 procent.

Figur 2.
Frivilligt arbete fördelat på områden

Källa:

Per Selle, Kristin Strømsnes, Lars Svedberg, Bjarne Ibsen och Lars Skov Henriksen
"The Scandinavian Organizational Landscape: Extensive and different"; i Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden.

- Sverige (2014)
- Danmark (2012)
- Norge (2014)

Figuren illustrerar ett välkänt fenomen inom forskningen på området: Den största andelen frivilliga finns inom kategorin "kultur och fritid", där idrottskategorin är dominerande. Siffrorna i figuren är från 2012–2014, men nyare undersökningar från Danmark (2017), Norge (2017) och Sverige (2019) tyder på att det inte har skett stora ändringar sedan dess.²² Mönstret i figuren förekommer i hela Norden, även på Island och i Finland.²³ Mycket av det frivilliga arbetet på området är så kallad föräldrafrivillighet, det vill säga föräldrar som till exempel är tränare för barnens fotbollslag.²⁴

Att det är så många som arbetar frivilligt för organisationer inom kultur och fritid skiljer de nordiska länderna från andra länder, där det ofta finns högre grad av frivilligt arbete med servicefunktioner inom hälso- och socialsektorn. (Som berörts har frivilligarbete i Norden inte vilat på altruistisk grund, i form av hjälp och stöd till behövande grupper – istället har det snarare handlat om en fritidsaktivitet.) Frivillighet har hittills på dessa områden inte varit särskilt utvecklad i Norden.²⁵ Samtidigt föregår det en utveckling här, och det frivilliga arbetet inom välfärdsområdet har ökat något i Sverige, Danmark och Norge under de senaste åren. Det kan hänga samman med politisk uppmärksamhet och ökad fokus på samarbete mellan frivilligorganisationer och kommuner, där frivilliga kan vara allt från flyktingguider och besöka personer på institutioner till att ge läxhjälp. Organisationerna inom välfärdsområdet har också skapat goda förutsättningar för att folk ska kunna bidra vid sidan av sitt arbete, och de rekryterar fler och fler frivilliga som inte är medlemmar.²⁶

Där finns en väsentlig skillnad på frivilligheten på välfärdsområdet och idrotts- och kulturområdet. Avsikten med det frivilliga arbetet på välfärdsområdet kan sägas vara mer utåtriktad, med ett mål att hjälpa folk som har behov av det, medan motivationen är mer inåtriktad i idrotts- och kulturrörelsen, där insatsen för det mesta gynnar medlemmarna eller deltagarna.²⁷

Den största andelen frivilliga i Norden finns inom kategorin "kultur och fritid". Idrott är dominerande inom kategorin. Mycket av det frivilliga arbetet på området handlar om föräldrar som är tränare för barnens organiserade sportutövande. Detta särskiljer i viss mån frivilligarbetet i Norden från andra länder.

Det frivilliga arbetet inom välfärdssektorn har ökat något under senare år.

22 Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Arnesen, A., s. 15; Ersta Sköndal Bräcke högskolas befolkningsundersökning 2019 (kommande), Rambøll (2017), s. 20.

23 Hanifia, R., "Voluntary work, informal help and trust: Changes in Finland", s. 38, i *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 72 (2013), s. 32–46; Hrafnisdóttir, S., Jónsdóttir, G.A. & Kristmundsson, Ó.H., "Þátttaka í sjálfböðastarfi á Íslandi", i *Icelandic Review of Politics and Administration* (2015), Vol 10, Issue 2, s. 425–442.

24 Folkestad, B., Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Eimhjellen, I. (2017), s. 57; Hanifia, R. (2013), s. 38.

25 Henriksen, L.S., Strømsnes, K. & Svedberg, L., "Comparative and Theoretical Lessons from the Scandinavian Case", s. 200, i *Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (2019).

26 Folkestad, B., Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Eimhjellen, I. (2017), s. 72.

27 Qvist, H-P.Y., Folkestad, B., Fridberg, T. & Lundåsen, S.W. (2019), s. 91.

Många kulturevenemang och särskilt festivaler i Sverige och hela Norden drivs av volontärinsatser. Som till exempel musikfestivalen i Gagnef.

Foto: Jens Johnsson, Unsplash

Vilka är de frivilliga?

Det har länge varit flest frivilliga i Norden i åldersgruppen 35–50 år.²⁸ En förklaring till det är att många inom det åldersspannet har barn och insatsen kan betraktas som "förelärdfrivillig".²⁹

Denna bild har blivit mindre tydlig under 2010-talet, då man i Danmark, Sverige och Norge ser tendenser till en jämnare fördelning mellan åldersgrupperna.³⁰ I Sverige var det faktiskt en lite större andel frivilliga bland de unga 2014 (men inom felmarginale). Några helt nya undersökningar i Danmark tyder på en ganska jämn fördelning mellan åldersgrupperna, något som förstärker intrycket av att denna trend fortsätter.³¹ (Samtidigt visar ett par nya undersökningar från Norge och Danmark att det trots allt är medelålders som utgör en stor andel.³²)

I Norden har det länge antagits att det är en större andel män än kvinnor som arbetar frivilligt. Detta gäller först och främst inom idrottsrörelsen, som utgör en stor del av den frivilliga sektorn i Norden. Kvinnor har i sin tur varit mer aktiva inom välfärdsorganisationerna.³³ Också när det gäller könsfördelningen ser det dock ut att gå mot en utjämning, i varje fall i Danmark, Norge och Finland. Nya undersökningar från dessa länder visar att andelen kvinnor och män som har

28 Folkestad, B., Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Eimhjellen, I. (2017), s. 51; Hanifia, R. (2013), s. 38. Våra egna analyser av Eurostats EU-SILC-undersökning visar ett liknande mönster för hela Norden.

29 Folkestad, B., Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Eimhjellen, I. (2017), s. 57.

30 Ibid., s. 51; Statistikcentralen i Finland (2018).

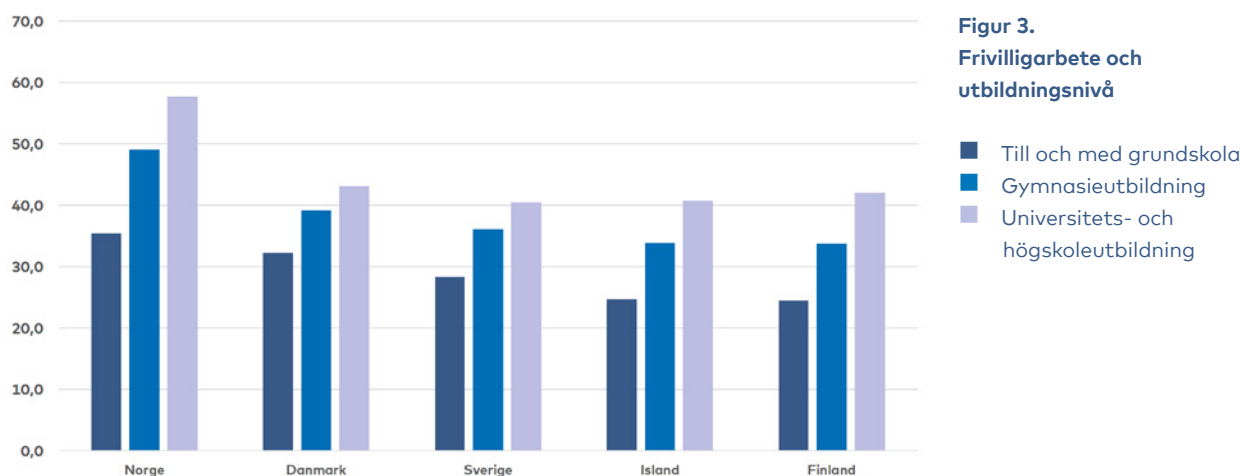
31 Center for Frivilligt Socialt Arbejde (2018), s. 25; Henriksen, L.S. & Levinsen, K., "Forandringer i foreningsmedlemsskab og frivilligt arbejde", s. 230, i *Usikker modernitet – Danskernes værdier fra 1981 til 2017* (2019).

32 Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Arnesen, D. (2018); Rambøll (2017), s. 7.

33 Folkestad, B., Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Eimhjellen, I., (2017), s. 52–62; Hanifi, R., (2013), s. 32–46. En studie från Island visar emellertid en bild av att könsskillnaderna där kan ha varit mindre än i resten av Norden i början av 2010-talet, se Hrafnisdóttir, S., Jónsdóttir, G.A. & Kristmundsson, Ó.H. (2015), s. 425–442.

arbetat frivilligt någon gång under det senaste året är lika stor.³⁴ Den senaste undersökningen från Sverige tyder på att könsfördelningen består där.³⁵ Också på Åland är det fler män än kvinnor som arbetar frivilligt.³⁶ En studie från Norge visar att det fortsatt är skillnader mellan könen när man ser på nerlagd tid: män ägnar mer tid åt frivilligarbete än kvinnor.³⁷

Forskning har vidare visat att det oftast är resursstarka människor som utför frivilligarbete. I flera undersökningar framgår det att särskilt de med högre utbildning deltar mer än andra i frivilligt arbete i de nordiska länderna.³⁸ Samma mönster finns i EU-SILC-undersökningen från 2015, där resultaten pekar på att det är de med hög utbildning som utför mest frivilligt arbete i Norden.

Figur 3.
Frivilligarbete och utbildningsnivå

Figuren illustrerar andelen som har arbetat frivilligt det senaste året, fördelat på tre utbildningsnivåer: till och med högstadium, gymnasium samt universitets- och högskoleutbildning.³⁹

Inte nog med att det är fler med hög utbildning som deltar i frivilligarbete, utbildning är också den viktigaste förklaringen till att andelen som har arbetat frivilligt i Danmark, Norge och Sverige har ökat sedan 90-talet. Den ökade andelen av befolkningen som har högre utbildning är också bakomliggande orsak till att det över tid blivit allt vanligare att arbeta frivilligt.⁴⁰

Även om det fortsatt är fler med högre utbildning som arbetar frivilligt, ser det

34 Statistikcentralen i Finland (2018); Rambøll (2017); Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Arnesen, D. (2018); Center for Frivilligt Socialt Arbejde (2018).

35 Ersta Sköndal Bräcke högskolas befolkningsundersökning 2019 (kommande).

36 Ålands statistik- och utredningsbyrå (ÅSUB) (2018), s. 45.

37 Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Arnesen, D. (2018), s. 35.

38 Folkestad, B., Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Eimhjellen, I., (2017), s. 54/69; Hanifia, R. (2013), s. 38; Hrafnisdóttir, S., Jónsdóttir, G.A. & Kristmundsson, Ó.H. (2015), s. 425–442. För en mer fördjupad bild, se även Boje, T. (2017), s. 283.

39 Kategorierna är baserade på ISCED11: Less than primary, primary and lower secondary education (levels 0–2), Upper secondary and post-secondary non-tertiary education (levels 3 and 4), Tertiary education (levels 5–8).

40 Qvist, H-P.Y., Folkestad, B., Fridberg, T. & Lundåsen, S.W. (2019), s. 90.

ut som att utbildning blir en mindre viktig förklaring till om man arbetar frivilligt (eller inte).⁴¹ Utjämnningen på utbildningsområdet har förklarats med en generell välståndsökning och bättre utbildningsmöjligheter som har lett till att även fler med sämre socioekonomiska förutsättningar arbetar frivilligt. Utvecklingen kan också hänga samman med att fler organisationer riktar sig till dessa mer socialt utsatta grupper, något som skapar fler möjligheter för dem att delta.⁴² Det är också möjligt att organisationens behov för högt utbildade blir mindre när det blir fler av dem.⁴³

Sammantaget är det ändå otvivelaktigt att frivilligarbetet i Norden omfattar många människor i breda lager av befolkningen.

Det har funnits en viss övervikt av högutbildade män i åldern 35–50 år bland dem som ägnat sig åt frivilligarbete. Vissa studier pekar på en utjämnning av skillnader, men resultaten är inte entydiga. Frivilligarbete har ändå en bred förankring och omfattar en stor del av befolkningen i Norden.

41 Ibid., s. 70.; Henriksen, L.S. & Levinsen, K. (2019), s. 240.

42 Henriksen, L.S. & Levinsen, K. (2019), s. 241.

43 Qvist, H-P.Y., Folkestad, B., Fridberg, T. & Lundåsen, S.W. (2019), s. 71.

Scoutrörelsen lockar många ungdomar runt om i Norden. Den drivs av ett stort antal engagerade eldsjälar.

Foto: Scanpix.dk

Det frivilliga arbetets ekonomiska värde

I Sverige uppskattades värdet av det frivilliga arbetet till 131 miljarder svenska kronor 2014. Det motsvarar 3,3 procent av BNP.⁴⁴ I Norge motsvarade värdet av det frivilliga arbetet 75 miljarder norska kronor 2017.⁴⁵ I Danmark har värdet av det frivilliga oavlönade arbetet beräknats till att motsvara 2,7 procent av den samlade BNP (2013).⁴⁶ En illustration på hur mycket detta verkligen är, är att bidraget från det frivilliga arbetet i Sverige har uppskattats som något större än detaljhandeln, som utgjorde 3,27 procent av BNP. Eftersom det är ungefär lika många som arbetar frivilligt även i de andra nordiska länderna, gäller troligtvis detsamma där. Det ekonomiska värdet av den insats folk lägger ner utan lön är betydlig och utgör ett viktigt bidrag till mervärdet i de nordiska samhällena.

I jämförelse var värdet av det frivilliga arbetet 1,7 procent av BNP i Kanada och 1,5 procent av BNP i Storbritannien. Flera olika studier visar på värden mellan 2 och 5 procent i USA och 7 och 8 procent i Australien.⁴⁷ Att den är så pass hög i USA och Australien hänger troligtvis samman med att frivilligarbete utgör en större andel av välfärdssektorn där än i Norden.

Frivilligarbetet i Norden skapar ett betydande ekonomiskt värde. Beräkningar antyder ett samlat bidrag på omkring tre procent av BNP.

⁴⁴ Statistiska centralbyrån i Sverige, "Svenskarna arbetar ideellt för 131 miljarder" (2018).

⁴⁵ Nickelsen, E., "Frivillige utførte 142 000 årsverk" (2019).

⁴⁶ Boje, T. (2017), kap. 4.

⁴⁷ Segnestam Larsson, O. & Wagndal, M., "Det frivilliga arbetet i Sverige som del av BNP" (2018).

Röda korset i Norge sätter upp beredskapstält i samband med coronakrisen

Foto: Scanpix.dk

Strukturella förändringar

Än så länge har vi sett att det frivilliga arbetet är relativt stabilt på en hög nivå i Norden. Samtidigt föregår det en utveckling under ytan. Förhållandet mellan organisationerna och de frivilliga förändras. Från 1960-talet och framåt har många traditionella folkrörelseorganisationer tappat terräng i förhållande till andra organisationer, i synnerhet relaterade till idrott och kultur, men man kan också – särskilt under senare tid – se en ökning av medlemskap i ideella organisationer som är engagerade i frågor som rör klimat, djurskydd, mänskliga rättigheter, internationell utveckling etc. Det finns flera skillnader mellan det traditionella folkrörelseengagemanget och den nya tidens organisationer. En är att de nya ofta har ett smalare fokus. En annan är att medlemskapet i dessa organisationer ofta är passivt, där den viktigaste aktiviteten många gånger är att betala medlemsavgiften. Överhuvudtaget är de många gånger lösare i formerna jämfört med de traditionella organisationerna. Ytterligare en skillnad är att de nya organisationerna ofta är mer informella och inte önskar något annat än en lokal organisering. Samtidigt har de traditionella organisationerna genomgått en omvandling och drivs numera ofta av ett professionellt sekretariat med avlönade tjänstemän – snarare än genom medlemmars oavlönade arbete. Det har också blivit svårare att rekrytera frivilliga till styrelseuppdrag.⁴⁸

Frivilligarbetet håller på att i vissa avseenden förändras. Under senare tid kan man se en ökning av medlemskap i organisationer med ett smalare fokus än folkrörelseorganisationerna. Medlemskapet är också oftare passivt och organisationerna är många gånger lösare i formerna. Ofta är det bara frågan om en lokal organisering. Samtidigt drivs de traditionella organisationerna numera ofta av ett professionellt sekretariat.

48 Denna utveckling har berörts i flera olika sammanhang, och från skiftande perspektiv. Se Henriksen, L.S. m.fl. (2019); Andersen, R.F. & Dinesen, P.T., "Social Capital in the Scandinavian countries", i Nedergaard, P. & Wivel, A. (red.), *Routledge Handbook on Scandinavian Politics* (2017); Boje, T., *Civilsamfund, medborgerskab og deltagelse*, (2017); Brandsen, T. m.fl., "The state and the reconstruction of civil society", i *International Review of Administrative Services* 2017 Vol 88 (4); Ekström, M. & Svenningsen, M., "Young people's experiences of political membership: from political parties to Facebook groups", i *Information, Communication & Society*, 22:2 (2017); Guldbrandsen, T. & Ødegård, G., *Frivillige organisasjoner i en ny tid – Utfordringer og endringsprosesser* (2011); Papakostas, A., "De medlemsløse organisationernes tidevarer", i Wijkström, F. (red.), *Civilsamhället i samhällskontraktet* (2012); Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, *Norsk frivillighet. Utviklingstrender og samfunnseffekter* (2017); Turunen, J. & Weinryb, N., "Organizing service delivery on social media platforms? Loosely organized networks, co-optation, and the welfare state", i *Public Management Review* (2019).

Vidare är det i både Sverige och Norge generellt en mindre andel av befolkningen än tidigare som är medlemmar i en organisation (men inte i Danmark), och de som är medlemmar, är inte medlemmar i så många organisationer som tidigare. Det ska emellertid understrykas att det fortsatt är många som är medlemmar i minst en organisation, mellan 80 och 90 procent i Danmark, Norge och Sverige.⁴⁹

Dessutom ser vi en svagare koppling mellan frivilligarbete och föreningsmedlemskap i Norge och Danmark, där andelen frivilliga, som är medlemmar i minst en av organisationerna som de frivilligarbetar för, är på nedåtgående. I Norge var andelen 88 procent 1998 och hade fallit till 77 procent 2014, medan den var 79 procent i Danmark 2004 och hade fallit till 70 procent 2012 med ett fortsatt fall till 57 procent 2017. I Sverige ser man inte samma minskning. Där är medlemskap fortsatt starkt kopplat till frivilligarbete.

I Norge ser man också en tendens till att de frivilliga arbetar under kortare perioder för organisationerna, att det är en hög omsättning på människor och att anknytningen till organisationerna blir svagare. De frivilliga sprider också sitt engagemang över fler organisationer än tidigare.⁵⁰

Studier visar att medlemskap är den viktigaste förklaringen till hur mycket tid folk lägger ner på frivilligarbete. När man är medlem i en organisation lägger man ner mer tid och är mer förpliktad till organisationen på långt sikt.⁵¹ I Danmark ser man ett sammanhang mellan minskningen i antal medlemmar och tiden de frivilliga lägger ner på sitt arbete; när färre är medlemmar i föreningar, så ägnar de mindre tid åt frivilligarbete.⁵²

Minskningen i antalet medlemmar i organisationerna, och andelen frivilliga som är medlemmar i organisationen de bidrar till, illustrerar att det frivilliga arbetet har en svagare anknytning till organisationslivet. Samtidigt är det fortsatt en exceptionellt hög andel som är medlemmar i en organisation i Norden.

Man kan se antydningar till att det frivilliga arbetet har en svagare anknytning till organisationslivet.

49 Selle, P., Strømsnes, K. & Svedberg, L., "The Scandinavian Organizational Landscape: Extensive and Different", i *Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (2019), s. 54.

50 Ibid., s. 54. Se även Rambøll (2017).

51 Qvist, H-P.Y., Folkestad, B., Fridberg, T. & Lundåsen, S.W. (2019), s. 91.

52 Center for Frivilligt Socialt Arbejde (2018), s. 9.

Kyrkliga organisationer bedriver omfattande insamlingsverksamhet för humanitärt arbete runt om i Norden, ofta med direkt stöd av ungdomsorganisationer.

Foto: Mikkel Østergaard

Slutsatser

Som framgått har frivilligarbetet i Norden djupa historiska rötter och det har fyllt en viktig funktion i de nordiska samhällena. Utifrån det perspektivet är rapportens positiva budskap att den övergripande bilden är att frivilligarbetet fortfarande står starkt. De nordiska länderna ligger i Europatoppen vad gäller mätningar av andelen av befolkningen som arbetar frivilligt. För några länder och i några undersökningar pekar siffrorna upp mot 50–60 procent. När det gäller frågan om vem som arbetar frivilligt kan också tendenser ses till att en utjämning skett avseende ålder, utbildning och kön – men inte fullt ut.

Det kan således hävdas att det i Norden inte bara är en exceptionellt stor andel som ägnar tid åt frivilligarbete, dessutom bidrar stora delar av samhället. Det skapar också betydande mervärde. En aspekt av det är det rent ekonomiska, där bidraget får sägas vara betydande. Sannolikt är frivilligarbetets historiska betydelse ännu högre i Norden i funktionen som skapare av social tillit och sammanhållning.

Man kan också se tendenser i frivilligarbetet som ger intryck av viktiga underliggande förändringar. Relationen mellan frivilligt arbete och medlemskap i organisationer har blivit svagare i den mening att andelen som är medlemmar i organisationen de arbetar frivilligt för minskar. Undersökningar indikerar också att när färre är medlemmar i föreningar lägger de mindre tid på frivilligarbete – man känner sig helt enkelt inte lika förpliktigad som tidigare. Frivilligt arbete har blivit mer spontant och kännetecknas av mer specifika engagemang i avgränsade frågor. Ofta sker det i lösare organisationsformer snarare än genom de traditionella organisationerna, som ofta har en koppling till folkrörelserna.

Medlemskap går också mot ett mer passivt sådant, till skillnad från det traditionella aktiva medlemskapet. Det finns också en tendens till ökad elitism, genom den professionalisering som många organisationer genomgår, och att

Frivilligarbetet i Norden står fortsatt starkt. En betydande andel av den nordiska befolkningen ägnar tid åt frivilligarbete. Det skapar ett betydande ekonomiskt mervärde samt bidrar till social tillit och sammanhållning.

Frivilligarbetet förefaller vara på väg att förändras. Det har bland annat blivit mer spontant och kännetecknas av mer avgränsade frågor. Ofta sker det nu i lösare former. Medlemskap har också blivit mer passivt.

förankringen till lokalsamhället försvagas.⁵³ (Det finns också tendenser till en motreaktion mot detta.)

Sammantaget slås man, å ena sidan, av den stabilitet som frivilligarbetet i Norden uppvisar. Å andra sidan förefaller det bakom denna till ytan stabila situation finnas tecken på förändringar på en mer strukturell nivå. Dessa verkar dessutom ha pågått under en längre tid. En forskare har beskrivit detta som att om medlemskap i folkrörelserna var det självklara formatet att ordna relationen mellan individen och organisationen i det civila samhället under 1900-talet "tycks nu den nygamla konstruktionen 'den frivillige' (eller volontären) vara ett allt populärare sätt".⁵⁴

Utvecklingen kommer sannolikt att leda till att frivilligarbetet kommer att fortsätta finna nya former. Detta är i grund och botten naturligt och en reflektion av att det samhälle organisationerna verkar inom har förändrats: demografiskt, socioekonomiskt och kulturellt m.m. Att frivilligarbetet ändrar form är också ett tecken på ett anpassningsbart och livskraftigt organisationsliv liksom på att medborgare besitter innovationskraft när det gäller att finna nya former att ta samhällsansvar och påverka samhällets utformning. Den bredare palett av organisationer vi ser i dag ger större möjligheter för medborgare att finna passande former och syfte för frivilligarbete, vilket underlättar möjligheterna att engagera sig: det finns helt enkelt fler modeller att kanalisera sitt engagemang genom.

Avslutningsvis kan man ändå säga att detta också medför några utmaningar. En viktig utmaning gäller den tillitsskapande funktion mellan människor som de traditionella organisationerna haft. Genom det frivilliga organisationslivet uppstod ett slags sammanhållande kitt i samhället i form av starka sociala normer om tillit och respekt som stöttar och underlättar samarbete. Den nya typen av frivilligorganisationer, liksom den utveckling som kan ses av de mer traditionella, riskerar att minska den roll som civilsamhället haft som tillitsskapare i samhället.

En annan utmaning gäller att civilsamhällets organisationer i en nordisk demokratimodell har skapat länkar mellan "den lilla medborgaren", aktiv inom lokalföreningen, och den högsta nationella politiska nivån. Det folkliga engagemang som fångas upp i frivilligarbetet har erbjudit en förankringsmodell för politiken under de relativt långa perioderna mellan allmänna val i de nordiska länderna. De tidigare vägarna för individer, inte minst från annars exkluderade grupper, till inflytande över samhällsutvecklingen riskerar med de strukturella förändringar som beskrivits också bli svagare.

I ett större perspektiv har modellen bidragit till att hantera vad som kan beskrivas som demokratins centrala problem: att bevara gemenskapen trots konflikterna samt att hitta en jämvikt mellan samarbete och kamp. Där har civilsamhället haft en nyckelroll. Den beskrivna utvecklingen skapar en ökad risk för att samhällsmedborgare nu blir passiva prenumeranter på politik, snarare än delaktiga i utformningen av den.

Medlemskap i organisationer minskar i betydelse. Istället förefaller frivillighet vara ett nygammalt sätt att hantera relationen mellan individ och organisationer.

Breddningen skapar fler modeller att kanalisera medborgarligt engagemang.

Möjligheter för individer till inflytande över samhällsutvecklingen riskerar försvagas genom förändringarna. Detsamma gäller politikernas chans till bred förankring av politiska reformer.

⁵³ Det har också påbörjats ett forskningsprojekt, som leds av Socialhögskolan i Lund, om europeiska civilsamhälleseliter.

⁵⁴ Wijkström, F., "Filantroper, frivilliga och sociala entreprenörer. Nya civilsamhällesmedborgare i ett omförhandlat samhällskontrakt", manus under arbete (2015).

Sociala medier erbjuder i sammanhanget en möjlighet till interaktion på sätt som inte fanns tidigare när det gäller länkarna mellan "den lilla medborgaren" och beslutsfattaren. Man kan även tänka sig andra innovativa former för återkommande samtal mellan politiker och medborgare. (Exempelvis har Frankrikes president Macron försökt skapa forum för att föra diskussioner runt om i landet.) Men även om kanalerna mellan folkvalda och väljare må bli fler genom exempelvis sociala medier, sker den utveckling som rapporten beskrivit i regel till priset av lägre representativitet, bristande förståelse för avvikande meningar och förenklingar med ensidigt fokus utan de avvägningar och kompromisser mellan olika intressen som tvingas fram i kollektiva sammanhang.

Det behövs därför också en anledning att se över strukturella förändringar, inte minst vad gäller styrning. En aspekt är att försöka undvika trösklar för nya organisationer, exempelvis i bidragssystem eller när det gäller att kunna erbjuda andra former av relevant stöd. Man kan också se över regelverk så att de förenklas så långt som möjligt. Dessutom kan man tänka sig att kommunerna underlättar för civilsamhällets organisationer genom att ha en kontaktpunkt in i den kommunala organisationen. En annan viktig åtgärd är att finna nya former för att åstadkomma möten mellan beslutsfattare och andra företrädare för den politiska makten och civilsamhället.

Det viktigaste är dock att medvetandegöra politiker på den utveckling som rapporten önskat beskriva. Denna rapport började med att peka på den fundamentala roll som den sociala tilliten haft för de nordiska samhällena och att det sannolikt inte skulle kunna vara möjligt att bygga sådana samhällen utan en hög nivå av tillit. Tilliten, det nordiska "guldets", har också varit en förutsättning för hur de nordiska länderna framgångsrikt har kunnat driva förändringsarbete och reformer. I en försvagad deltagardemokrati finns en risk att politiken får svårare att på djupet förstå folkviljan, med medföljande risk för att nya stora samhällsreformer uppfattas som elitprojekt.

Med den beskrivna utvecklingen ökar risken att politiken får svårare att förstå folkviljan, vilket skapar risk för att samhällsreformer uppfattas som elitprojekt.

Den risken finns vad det gäller inte minst klimatfrågan, där en grön omställning inte får ses som ett uppifrån och ner-projekt, utan även inkludera civilsamhället. Här har också det nordiska samarbetet en roll. I en förnyad vision för Nordiska ministerrådet uttrycks att det nordiska samarbetet ska bli ett effektivare instrument än tidigare i arbetet för att göra Norden till världens mest hållbara och integrerade region fram till år 2030. Det arbetet måste också inkludera dem som arbetar frivilligt runt om i Norden.

Nordiska ministerrådet kommer att säkerställa en förstärkt involvering av civilsamhället i arbete med vår Vision 2030. Målsättningen är att vara en öppen, transparent och relevant organisation gentemot det civila samhället. Ett tätt samråd och starkt partnerskap med civilsamhällsorganisationer är en styrka som kan berika Nordiska ministerrådets arbete och samtidigt skapa större engagemang för det nordiska samarbetet.

Civilsamhället är en arena som är särskilt betydelsefull för barn och unga. Därför är det viktigt att Nordiska ministerrådet fortsatt stödjer barn och ungas olika former av organisering och delaktighet i Norden. Det sker exempelvis inom programmet *Norden 0–30* som stöttar projekt- och nätverksaktiviteter av, med och för barn och unga (upp till 30 år) för att kunna mötas och delta i kulturella, politiska och sociala aktiviteter. Det finns nu framskridna planer att genom en ökad budget till programmet säkerställa att det når fler barn och unga.

Referanser

Andreasson, U., "Tillit – det nordiska guldnet", i *NMR Analys* 2017:1 (2017).

Andersen, R.F. & Dinesen, P.T., "Social Capital in the Scandinavian countries", i Nedergaard P. & Wivel A. (red.), *Routledge Handbook on Scandinavian Politics* (2017), s. 161–173.

Boje, T., "Civilsamfund, medborgerskab og deltagelse" (2017).

Brandsen, T. m.fl., "The state and the reconstruction of civil society", i *International Review of Administrative Services* 2017 Vol 88 (4).

Center for Frivilligt Socialt Arbejde, "Tal om frivillighed i Danmark – Frivilligrapport 2016–2018" (2018).

Ekström, M. & Svenningsen, M., "Young people's experiences of political membership: from political parties to Facebook groups", i *Information, Communication & Society*, 22:2 (2017).

Ersta Sköndal Bräcke högskolas befolkningsundersökning 2019 (kommande).

Eurostat, "Formal Voluntary Activities", *EU Income and Living Conditions (SILC)* (2015).

Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Arnesen, D., "Oppdaterte tall om frivillig innsats i Norge 1998–2017" (2018).

Folkestad, B., Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Eimhjellen, I., "Endringer i frivillig innsats – Norge i et skandinavisk perspektiv" (2017).

Fridberg, T. & Folkestad, B., "Methods Appendix: National Population Surveys on Civic Engagement in Denmark, Norway and Sweden", i *Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (2019).

Gulbrandsen, T. & Ødegård G., "Frivillige organisasjoner i en ny tid – Utfordringer og endringsprosesser" (2011).

Hanifia, R., "Voluntary work, informal help and trust: Changes in Finland", i *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 72 (2013) s. 32–46.

Henriksen, L.S. & Levinsen, K., "Forandringer i foreningsmedlemsskab og frivilligt arbejde", i *Usikker modernitet – Danskernes værdier fra 1981 til 2017* (2019).

Henriksen, L.S. m.fl. (red.), *Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (2019).

Henriksen, L.S., Strømsnes, K. & Svedberg, L., "Comparative and Theoretical Lessons from the Scandinavian Case", i *Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (2019).

Hrafnisdóttir, S., Jónsdóttir, G.A. & Kristmundsson, Ó.H., "Þátttaka í sjálfboðastarfi á Íslandi", i *Icelandic Review of Politics and Administration* (2015), Vol 10, Issue 2 (425–442).

Lundåsen, S.W. & Trägårdh, L., *Civilsamhälle, social sammanhållning och tillit: Rapport till Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm* (2015).

Nickelsen, E., "Frivillige utførte 142 000 årsverk" (2019).

www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/artikler-og-publikasjoner/frivillige-utforte-142-000-arsverk

Papakostas, A., "De medlemslösa organisationernas tidevarv", i Wijkström, F. (red.), *Civilsamhället i samhällskontraktet* (2012).

Putnam, R., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (2000).

Qvist, H-P.Y., Folkestad, B., Fridberg, T. & Lundåsen, S.W., "Trends in Volunteering in Scandinavia", i *Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (2019).

Rambøll, "Frivillighetsundersøkelsen 2017", Rapport till Barne- og Socialministeriet (2017).

Segnestam Larsson, O. & Wagndal, M., "Det frivillige arbeidet i Sverige som del av BNP" (2018).

Selle, P., Strømsnes, K. & Svedberg, L., "The Scandinavian Organizational Landscape: Extensive and Different", i *Civic Engagement in Scandinavia – Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (2019).

Statistikcentralen i Finland, "Miehet ja naiset tekivät yhtä paljon vapaaehtoistyötä" (2018).
www.stat.fi/til/vpa/2017/vpa_2017_2018-08-30_kat_002_fi.html

Statistiska centralbyrån i Sverige, "Svenskarna arbetar ideellt för 131 miljarder" (2018).
www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2018/svenskarna-arbetar-ideellt-for-131-miljarder/

Stortingsmelding 10 (2018–2019), "Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig – Den statlege frivilligheitspolitikken".

Turunen, J. & Weinryb, N., "Organizing service delivery on social media platforms? Loosely organized networks, co-optation, and the welfare state", i *Public Management Review* (2019).

Wijkström, F., "Filantroper, frivilliga och sociala entreprenörer. Nya civilsamhälles-medborgare i ett omförhandlat samhällskontrakt", manus under arbete (2015).

Ålands statistik- och utredningsbyrå (ÅSUB), "Tillitsstudie för Åland 2018" (2018), s. 43.

Frivilligarbete i Norden – sammanhållning i en ny tid

Truls Stende och Ulf Andreasson

Nord 2020:028

ISBN 978-92-893-6577-2 (PRINT)

ISBN 978-92-893-6578-9 (PDF)

ISBN 978-92-893-6579-6 (ONLINE)

<http://doi.org/10.6027/nord2020-028>

© Nordiska ministerrådet 2020

Layout: Mette Agger Tang

Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet är ett av världens mest omfattande regionala samarbeten.

Det omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt Färöarna, Grönland och Åland.

Det nordiska samarbetet är politiskt, ekonomiskt och kulturellt förankrat och en viktig del av europeiskt och internationellt samarbete. Den nordiska gemenskapen arbetar för ett starkt Norden i ett starkt Europa.

Det nordiska samarbetet vill stärka nordiska och regionala intressen och värderingar i en global omvärld. Gemensamma värderingar länderna emellan bidrar till att stärka Nordens ställning som en av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga regioner.

Nordiska ministerrådet

Nordens Hus

Ved Stranden 18

DK-1061 Köpenhamn

www.norden.org

Läs flera nordiska publikationer: www.norden.org/sv/publikationer

Föreliggande rapport relaterar till Vision 2030 genom att dels se närmare på en viktig aspekt av den sociala hållbarheten i Norden, nämligen civilsamhällets roll, dels relatera frivilligarbetet till möjligheter att genomföra nya stora samhällsreformer, inte minst på klimatområdet. [Läs mer om visionen](#)

